

Upplösningen av den finska armén 1901 i ljuset av Bobrikovs dagbok

RIKET OCH GRÄNSMARKEN AV PROFESSOR TUOMO POLVINEN är standardverket om generaladjutanten Nikolaj Ivanovitj Bobrikovs tid som Finlands generalguvernör 1898–1904.¹ Boken bygger på ett omfattande arkivmaterial där också ryska källor är mångsidigt beaktade. I materialet ingår bland annat Bobrikovs korrespondens med kejsaren, Nikolaj II, med krigsministern A. N. Kuropatkin, med statssekreteraren V. K. von Plehwe, med hans vän och handsekreterare, generalen Michail Borodkin samt dagböcker och officiella skrivelser av både de ryska och de finska aktörerna.

Polvinen fastslår att Bobrikov handlade enligt ett program som inte dikterades uppifrån, utan som han själv utarbetade utgående från de krav som redan tidigare ställts i den konservativ-nationalistiska pressen. Programmet hade kejsarens godkännande. Avsikten var att utsträcka enväldsprincipen till Finland. Bobrikov genomdrev med hårda tag sitt program och försökte bryta ned finländarnas motstånd med repressioner och bestraffningar. Under sin verksamhetsperiod på fem och ett halvt år fram till sin död i juni 1904 lyckades Bobrikov inleda en förryskning av förvaltningen, men i stället för att närma Finland till riket drev han finländarna allt längre bort från Ryssland. Så snart trycket lättade under revolutionen 1905 var finländarna därför snabba att utnyttja Rysslands svaghet för att återställa situationen *ante* Bobrikov.

När Polvinen i slutet av 1970-talet sammanställde materialet saknade han en handling av större intresse, nämligen Bobrikovs dag-

1. Tuomo Polvinen, *Valtakunta ja rajamaa*, Helsinki: WSOY 1984, i svensk översättning *Riket och gränsmarken*, Helsingfors: Söderströms 1988.

bok.² Men trots att dokumentet inte var tillgängligt i original kunde Polvinen utnyttja de partier av dagboken som citerades i två verk av Michail Borodkin, vilka denne utgav strax efter Bobrikovs död. Det är fråga om *Pamjati finljandskago general-gubernatora Nikolaja Ivanovicha Bobrikova* (fritt översatt "Till minnet av Finlands generalguvernör N.I. Bobrikov") och *Iz novejshej istorii Finljandii: Vremja upravlenija N.I. Bobrikova* (fritt översatt "Ur Finlands nyare historia: tiden för N.I. Bobrikovs styrelse").³ I förordet till den senare boken berättar Borodkin att Bobrikovs familj lät honom bekanta sig med alla Bobrikovs efterlämnade dokument, och han fick möjlighet att gå igenom bland annat "Bobrikovs dagbok", hans brev samt hans till kejsaren riktade utredningar och promemorior.⁴

Det dokument, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.* (fritt översatt "N.I. Bobrikovs dagboksanteckningar"), som här behandlas, uppbevaras vid det ryska nationalbiblioteket i S:t Petersburg (*Rossijskaja natsionalnaja biblioteka*) där det ingår i V.K. von Plehwes samling.⁵ Dokumentet är ett enkelt häfte av hopbundna, blålinjerade sidor, med sidnummer i övre hörnet. Häftet omspanner 200 nummerade sidor och innehåller sammanlagt 41 olika poster varav största delen hänför sig till åren 1898 och 1899. Endast sju stycken gäller åren 1901–1903. För 1900 och 1904 finns inga noteringar.

Några källkritiska anmärkningar är på sin plats. Det bör först påpekas att dokumentet inte är någon egentlig dagbok, om man med dagbok menar en skriftlig framställning med regelbundna och konsekutiva anteckningar om dagsaktuella händelser och dagboksförfat-

2. På s. 330 av *Riket och gränsmarken* redogör Polvinen för källmaterialet.

3. M.M. Borodkin, *Pamjati finljandskago general-gubernatora Nikolaja Ivanovicha Bobrikova*, Charkov 1905, 51 s., särtryck ur *Mirnyi Trud* 7/1 1905, s. 131–179, i svensk översättning: *Generalguvernör N.I. Bobrikoffs minne*, Helsingfors: Helios förlag 1905; M.M. Borodkin, *Iz novejshej istorii Finljandii: Vremja upravlenija N.I. Bobrikova*, S:t Peterburg 1905.

4. I ett brev till den svenske krigshistorikern och krigsarkivarien Johannes Petrelli berättar Borodkin i december 1904 att han "ordnat upp Bobrikovs efterlämnade papper" vilket antyder att han inte enbart läst handlingarna utan också sorterat arkivet (Michail Borodkin till Johannes Petrelli, 17/30/12 1904, Johannes Petrellis arkiv, SE/KrA/0038/E, Krigsarkivet, Stockholm).

5. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, V.K. von Plehwes samling vid ryska nationalbiblioteket i S:t Petersburg (Rossijskaja natsionalnaja biblioteka), Fond N586, Delo N28.

tarens tankar kring dessa. Snarare är det en sammanställning av olika dokument som Bobrikov uppenbarligen har ansett vara viktiga. Bland anteckningarna finns avskrifter av Bobrikovs brev till kejsaren, av kejsarens svar, av brev till överprokurator Pobedonostsev, statssekreteraren von Plehwe och tf. ministerstatssekreteraren, general Procopé. Därtill ingår Bobrikovs anteckningar över nio audienser hos kejsaren samt en kopia av Bobrikovs memorandum med det kända 10-punktsprogrammet och ett tidigare utkast till detta. Dessa delar av materialet, som är de mest intressanta, upptar närapå hälften av häftets sidor.

Posterna är i huvudsak införda i kronologisk ordning, men vissa avvikelser förekommer, vilket stärker bilden av att det är fråga om ett urval av dokument avsett för framtida läsare.⁶ Det är därför möjligt att dagboksanteckningarna bygger på en äldre arbetsbok ur vilken enskilda poster har utvalts och kopierats. Anteckningarna är förda med kalligrafisk handskrift, men en jämförelse med till exempel Bobrikovs brev till Borodkin ger vid handen att det antagligen är Bobrikov själv som har gjort dem, snarare än någon skrivare. Många notationer är därtill försedda med Bobrikovs egna reflektioner och kommentarer i form av korta noter utförda med samma handstil.⁷ Antagligen har dessa fotnoter tillagts först vid kopieringen av materialet.

Det som jag i det följande hänvisar till som ”Bobrikovs dagbok” är alltså inte ett samtidsdokument med autentiska uppteckningar av Bobrikovs reflektioner över dagsaktuella tilldragelser utan en materialsamling. Dokumentet är intressant på grund av att det återger – eller i varje fall förefaller återge – den bild av sin verksamhet som Bobrikov velat lämna för eftervärlden. Uppenbarligen är det i varje fall fråga om samma källa som Borodkin citerar som ”Bobrikovs dagbok” i sina två verk om Bobrikovs tid. I likhet med de brev från Bobrikov till Borodkin som bevaras i Bobrikovs fond i ryska nationalbiblioteket

6. Till exempel har redogörelsen för konferensen den 8 juni 1901 g. st. införts i dagboken på sidorna 169–174, först *efter* anteckningarna om audienserna som ägde rum cirka tre veckor senare, den 27 och 29 juni 1901 g.st. som förekommer på sidorna 152–168.
7. Bobrikovs brev till Borodkin är bevarade i Bobrikovs fond vid det ryska nationalbiblioteket i S:t Petersburg och mikrofilmskopior finns på Riksarkivet: Rossijskaja natsionalnaja biblioteka Fond № 1000, Opis № 2, Delo № 158; se också sovjetisk mikrofilmsrulle nr 219, Riksarkivet, Helsingfors. Brevsamlingen är inbunden och försedd med pärmar som bär initialerna ”MB”.

i S:t Petersburg är häftet försett med understreckningar som utförts med blyertspenna respektive med en röd och en blå färgpenna. Dessa understreckningar, samt vissa årtal och förklaringar, är sannolikt införda med Borodkins hand först efter Bobrikovs död. Det är troligt att anoteringsarna gjordes när Borodkin gick igenom Bobrikovs dokument i samband med att han sammanställde sina verk om Bobrikovs tid som generalguvernör.

En del av de brev som är kopierade i dagboken har redan tidigare publicerats på annat håll – detta gäller till exempel kejsarens brev till Bobrikov som utgavs på 1920-talet i *Krasnyi Archiv*-serien. Vissa av breven återges också i finsk översättning i Eino Parmanens bok om ofärdsåren.⁸

Mitt syfte med den här essän är att ge en redogörelse för behandlingen av den nya värnpliktslagen som godkändes sommaren 1901. Förnyelsen av lagen var en fråga av största vikt för Bobrikov,⁹ och hans dagbok innehåller utförliga anteckningar om både en specialkonferens den 9/22 juni 1901, den egentliga föredragningen av den 29 juni/12 juli 1901 samt om hans audiens hos kejsaren två dagar tidigare, den 27 juni/10 juli 1901. I det följande anges datum huvudsakligen både enligt den gamla stilen, det vill säga enligt den julianska kalender som följdes i Ryssland, och enligt den nya stilen, den gregorianska kalendern som var i bruk i Finland.

VÄRNPLIKTSLAGEN OCH RIKSRÅDET

Den finska militären grundade sig på värnpliktslagen av 1878. Enligt den tidigare krigsministern D.A. Miljutin speglade lagen en strävan efter ”separatism och ett försök att undanröja allt ryskt ur Finlands armé”. Också Miljutins efterträdare, generalen P.S. Vannovskij, var starkt kritisk till lagen, och framhöll i ett memorandum till kejsaren bland annat att en separat finsk armé var en främmande del i kejsardömet militärmaskineri och att de finska trupperna måste underställas

8. För publicerade brevsamlingar se Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 335; Eino Parmanen, *Taistelujen kirja: kuvauksia itsenäisyystaisteluumme vaiheista sortovuosina. 1, Routakauden pubkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet*, Helsinki: WSOY 1936, s. 535–541.

9. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 282.

krigsministeriet. Utgående från lagen av 1878 kunde de finländska trupperna användas bara för försvaret av storfurstendömet territorium. Det här var fel, menade Vannovskij, trupperna måste vid behov kunna sättas in var som helst utanför storfurstendömet, i kejsardömet eller utomlands. Därför måste också faneden ändras. Armén skulle tjäna kejsaren, och faneden kunde inte innehålla en försäkran om trohet mot "landets lagar".¹⁰

En reform av Finlands militärväsen bereddes 1897–1898 av två vid krigsministeriet tillsatta kommittéer, de så kallade Dandevilleska kommittéerna. Den ena behandlade värnpliktslagen och utjämningen av militärbördan, medan den andra utredde frågor i samband med den militära organisationen. Kommittéerna leddes av generalen av infanteriet V. D. Dandeville, med dåvarande översten Michail Borodkin som medlem i båda kommittéerna. Bernhard Estlander menar att Dandeville var en "gammal man med en tröttande bred pratsamhet". Borodkin betecknar han som kommittéernas "ledande själ".¹¹

Kommittéernas förslag följde de ryska krigsministrarnas åsikter, och utgående från förslagen färdigställde man i maj 1898 vid huvudstaben ett förslag till ny värnpliktslag för Finland. Artikel 1 i lagförslaget innehöll en hänvisning till att den kejsarliga tronens och "hela det ryska fäderneslandets försvar" var en helig plikt för varje rysk undersåte. Och värnplikten utsträcktes till den manliga befolkningen i "Finlands län, liksom i Rysslands öfriga guvernement".¹² Under kommittéarbetet framhöll representanten för den finska administrationen, generallöjtnant Waldemar Schauman,¹³ att finnarna med ordet "fädernesland" endast förstod Finland och att lantdagen 1877–1878 biföll införandet av en allmän värnplikt i landet endast under förutsättning att de finska trupperna skulle användas uteslutande för detta fäderneslands, det vill säga Finlands, försvar. Kommittéernas ryska majoritet kunde inte godkänna detta utan hävdade bland annat att "Finland ingår som en

10. Ibid., s. 50.

11. Bernh. Estlander, *Elva årtionden ur Finlands historia. III: 1898–1905*, Helsingfors: Söderströms 1930, s. 8.

12. *Förslag till Värnepliktslag för Storfurstendömet Finland*. Bihang till handlingar tillkomna vid urtima lantdagen i Helsingfors år 1899, Helsingfors: Helsingfors Centraltryckeri 1900, s. 3; se också Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 65–66.

13. Generallöjtnant Waldemar Schauman var guvernör för Vasa län och far till Eugen Schauman som 1904 mördade generalguvernör Bobrikov.

del i det Ryska Kejsardömet; häraf följer att också den af det finska folket uppställda militären måste hafva gemensamma intressen med Kejsardömet samt strida i den ryska armén äfven i de fall då fara hotar Ryssland från annan sida än den finska". Därför hade i artikel i hänvisningen till "tronen" införts och betydelsen för ordet "fädernesland" hade utvidgats genom tillägget av uttrycket "hela det ryska".¹⁴

Som citaten visar var det två diametralt motsatta uppfattningar om Finlands ställning inom det ryska riket som ställdes mot varandra vid beredningen av värnpliktslagen: den finska uppfattningen om Finland som ett storfurstendöme som utgjorde ett fädernesland för dess invånare, och den ryska uppfattningen om Finland som ett av Rysslands många guvernement och om Ryssland som det gemensamma fäderneslandet för rikets samtliga inbyggare. Och det var den ryska uppfattningen som återspeglades i lagens utformning.

Den urtima lantdagen 1899 förhöll sig avvisande till lagförslaget, framför allt motsatte man sig tanken på att finländska värnpliktiga skulle placeras i ryska trupper i storfurstendömet eller utanför det. Efter avlåtandet av det så kallade februarimanifestet, som stadgade om en lagstiftningsordning, där lagar av riksintresse skulle behandlas av riksrådet efter inhämtandet av ett utlåtande av lantdagen, kunde lagen dock föras vidare och stadfästas av kejsaren utan ständernas medverkan.¹⁵

Förslaget till ny värnpliktslag behandlades av riksrådet våren 1901. Bobrikovs vän Michail Borodkin och sekreteraren för de Dandevilleska kommittéerna, överstelöjtnanten Kritskij, var inkallade för att avge "förklaringar" för rådet. Beredningen skedde den 3, 5, 8, 17, 23 och 24 februari och den 5 mars och 7 april 1901 (gamla stilen) av de förenade departementen. Beslutet fattades den 15/28 maj 1901 av riksrådets plenum.¹⁶

Behandlingen utformade sig till en seg kamp mellan finansministern, greve Sergej Witte och krigsminister Alexej Kuropatkin, en match

14. *Förklaringar till Förslaget till Värnepliktslag för Storfurstendömet Finland*, Bihang till handlingar tillkomna vid urtima landtdagen i Helsingfors år 1899, Helsingfors: Helsingfors Centraltryckeri 1900, s. 2-3.

15. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 107-108.

16. *Handlingar tillkomna i Ryska riksrådet vid den därstädes våren 1901 försiggångna behandlingen af den finska värnepliktsfrågan*, Stockholm: 1902, s. 157-190.

där Witte slutligen tog en fallseger. Inför behandlingen i riksrådet hade Witte ställt upp en promemoria den 14/27 januari 1901 där han uppmanade till måtta och hänsyn vid genomdrivandet av en ny värnpliktslag för Finland. En av de viktigaste frågorna var finländarnas rätt att få tjänstgöra i egna förband. Denna rätt, som fanns inskriven i värnpliktslagen från 1878, ansåg han att man inte skulle röra.¹⁷

Riksrådets majoritet bestående av 47 medlemmar ställde sig på Wittes sida i den viktigaste frågan och röstade för att finländarna inte skulle få kommenderas till ryska trupper. Krigsministeriets förslag stöddes av endast 26 medlemmar. Lika stor var majoriteten för att de finska truppernas ståndkvarter i fredstid skulle vara förlagt till storfurstendömet, och i fråga om lantvärnets bibehållande inom Finland föll rösterna 45 för, 28 mot. I de andra frågorna var majoriteten till och med större; en treårig värnpliktstid fick 58 röster mot 15 för den ursprungliga, femåriga.¹⁸

När det blev känt i Finland att riksrådets behandling utmynnat i att man antagit ett förslag som till innehållet närmade sig den urtima lantdagens yttrande, väckte detta vissa förhoppningar. Bland andra Leo Mechelin var optimist och trodde att värnpliktsfrågan ännu kunde komma att avgöras i en för Finland gynnsam riktning, eftersom riksrådet hade förhållit sig tillmötesgående. Hans interlokutör, Torsten Costiander, trodde dock ”att kamarillan icke så lätt skulle släppa taget”.¹⁹ Och Costiander skulle få rätt.

Saken var nämligen långt ifrån klar i och med riksrådets behandling. Riksrådet var enbart ett rådgivande organ. Det slutliga beslutet fattades av kejsaren. Finländarna gjorde sitt bästa för att påverka beslutsgången. Vice ordförande för senatens ekonomidepartement, jägmästaren Constantin Linder, beviljades en audiens med kejsaren i början av juni. Enligt sina egna anteckningar hade han därvid vädjat

17. Se t.ex. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 123–126 och Sergei Witte, *The Memoirs of Count Witte*, Translated and Edited by Sidney Harcave (Armonk 1990), s. 260–261.

18. Se *Handlingar tillkomna i Ryska riksrådet vid den därstädes våren 1901 försiggångna behandlingen af den finska värnpliktsfrågan*, Stockholm: 1902, s. 174–177, 182; E.G. Palmén, ”Åsevelvollisuudesta”, *Oma Maa, IV Nidos*, heinäkuu–elokuu, Porvoo: WSOY 1909, s. 186.

19. Sigurd Nordenstreng, *L. Mechelin, Hans statsmannagärning och politiska personlighet, II*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 259, Helsingfors 1937, s. 120–122.

till kejsaren i bevekande ordalag att man inte skulle tvinga finländarna att utföra sin militärtjänst i ryska trupperheter:

Finska folkets lycka eller olycka beror af Eders Mt. Finska folket är Eder djupt tillgivet, men det har en panisk, en vansinnig fruktan för militärtjänst i de ryska lederna; vid blotta tanken derpå förlorar det både hufvud och sansning.²⁰

I likhet med Mechelin var Linder antagligen hoppfull när det gällde utgången. Finansminister Witte, som inträdde i samma kabinett fem minuter efter Linder, hade senare berättat för Linder att kejsaren sade sig ha fått ett gott intryck av honom.²¹

Men det var inte enbart finländarna som var aktiva. Enligt Borodkins uppgifter, som också citeras av Polvinen, skrev Bobrikov en utförlig promemoria till kejsaren, daterad den 29 maj/11 juni 1901. Bobrikov, som i riksrådet hamnat i minoritet, argumenterade nu i tolv punkter för slopandet av den finska militären; endast Gardesbataljonen och Finska dragonregementet skulle enligt hans förslag få verka som representanter för de finländska trupperna.²²

En månad efter riksrådets behandling var kejsaren redo att avgöra frågan, men det beslut han slutligen fattade motsvarade varken majoritetens eller minoritetens åsikt.

SPECIALKOMMITTÉNS SAMMANTRÄDE DEN 9/22 JUNI 1901

Precis som vid avfattandet av februarimanifestet drygt två år tidigare lät kejsaren först sammankalla en specialkommitté, en förhandlingskommission, för vidarebehandling av ärendet. I dagboken återges Bobrikovs anteckningar av kommissionens möte på sidorna 169–174.

20. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinens dagbok Joulukuu 1902 – Mikrofilm YK-1543, Riksarkivet, Helsingfors.

21. Ibid.

22. Borodkin, *Iz novejshej istorii Finljandii*, s. 89–91; Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 130–131. Livgardets 3:e finska skarpskyttebataljon, kallas också ”Finska gardesbataljonen”, ”Gardesbataljonen” eller ”Finska gardet”.

Годови Меморіалъ. Препина.

Сыданама, 9. Январ. 1901

Во савно ирбаро гбопубоваро фирмерар, са
оджунка етторонак, содпавувад рд 1% по магыдан
евоггунгис етторо оводоро соваисурис.

- 1) В. К. Мундунд Стуксанебууд.
- 2) Ген. Аг. Браунобунинд.
- 3) Ген. Аг. Тодпунобс.
- 4) Мундундун: Вокунинд Тупанатунунд
- 5) - - - - - Воггунгисе гасе Евоггунгис.
- 6) Евоггунгисе Евоггунгисе Муче.

Робод ба д рача ирбаронд републикис Тодпунд
Увоггунгисе и адунтун содпавундунд мундунд
раггунгисе гдоггунгисе републикис. Со мундунд
Тодпунд. Рободна не грав о ббегунин ба д. робаро
гундунд бундундунд робундундунд бундундунд,
ево, мундунд бундунд, Гендунд гундунд дун
бундундундунд овод мунд ба грав сундундундундунд

Sidan 169 ur Bobrikovs dagbok, året är skrivet med blå färgpenna, troligen av Michail Borodkin.

Specialkommittén sammanträdde lördagen den 9/22 juni 1901, i Cottage-palatset i Peterhof. På plats var storfursten Michail Nikolajevitj, kejsarens farbror och ordförande för riksrådet, skolminister Sergej Vannovskij, krigsminister under kejsarens fars, Alexander III:s tid, generalguvernören Nikolai Bobrikov, krigsminister Alexej Kuropatkin, inrikesminister Dmitrij Sipjagin samt ministerstatssekreterare Vjatjeslav von Plehwe.

Herrarna samlades klockan 13.45 i salen i palatsets vänstra sidobyggnad vid ett gemensamt bord och på slaget klockan två anlände kejsaren, som gick runt och hälsade nådigt på de närvarande. Med hänvisning till riksrådets promemoria [*memorija*], som berörde avlåtandet av en ny förordning för värnplikten i Finland, meddelade kejsaren att han hade bekantat sig med frågan och nu ville höra vissa enskilda förklaringar av de vederbörande som samlats i salen.

”Hans Höghet behagade därefter yttra följande viktiga ord”, skriver Bobrikov:²³ ”Efter att ha betraktat olika åsikter och när man jämför dem med den verkliga situationen i Finland”, sade kejsaren, ”har jag kommit till det resultatet att den bästa och enklaste lösningen vore att minska på de finska trupperna så att man stegvis indrar de åtta finska bataljonerna”.²⁴ Bobrikov har i sina anteckningar infogat en fotnot om att kejsaren skulle lämna kvar i tjänst endast den 3:e finska skarpskyttebataljonen (det vill säga Finska gardet) i Helsingfors samt Finska dragonregementet i Villmanstrand, det senare som ett minne över kejsarens hädangångna fader.²⁵

Efter kejsarens inledande markering var generalguvernören den första som tog till orda. Bobrikov sade att, också om han inte hade föreslagit ett dylikt resultat, så kände han av hela sitt hjärta att det var den lösning som på allra enklaste sätt skulle skingra de missförstånd som framkommit och vilka redan greve Miljutin hade förutspått år

23. Citaten ur dagbokens återges i fri översättning av författaren till denna essä.

24. ”Взвѣсивъ разныя мнѣнія и сопоставить ихъ съ истиннымъ положеніемъ Финляндіи, Государь сказалъ, Я нахожу, что лучшимъ и простѣйшимъ рѣшеніемъ вопроса было бы сокращеніе Ф. войска путемъ постепеннаго упраздненія восьми Арм. Ф. баталіоновъ”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 170.

25. ”Его Величество оставляетъ на службѣ лишь Л. Гв. 3 ф. с. б-ъ и Финскій драгунскій полкъ, послѣдній въ память его сформированія въ Богъ почивающемъ Его родителѣ”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 170.

1871. Men Bobrikov ansåg också att situationen förutsatte att den nya förordningen skulle stadfästas oberoende av den föreslagna indragningen.²⁶

Med beaktande av Bobrikovs egen promemoria av den 29 maj/11 juni 1901, var hans utsaga allt annat än sanningsenlig. Tvärtom svarade ju kejsarens åsikt precis mot Bobrikovs tidigare förslag.²⁷ Tydligt hade Bobrikov inte velat göra promemorian känd och tillgänglig för de andra deltagarna i kommissionen.

von Plehwe redogjorde för riksrådets inställning, och han berörde också det omfattande intresset som de petersburgska kretsarna hyste för saken samt det inflytande detta intresse kunde ha. ”Hans Höghet sade sig inte fästa något avseende vid detta”, menar Bobrikov i sina anteckningar.²⁸

Krigsministern Kuropatkin föreslog att det kejserliga beslutet skulle verkställas genom förflyttning av de finska trupperna till Suwalk i Polen, där de kunde förenas med ryska styrkor och omdöpas. Storfursten Michail Nikolajevitj ansåg att det här var en onödigt åtgärd, och kejsaren var av samma åsikt.

Också inrikesministern Sipjagin var av den åsikten att indragningen var oundviklig och han föreslog att man skulle utvidga rikslagstiftningen (*ustav Imperii*) till att omfatta de trupper som blev kvar i Finland.²⁹ Med rikslagstiftningen torde Sipjagin ha menat den ryska värnpliktslagen av 1874. Bobrikov och von Plehwe motsatte sig detta, eftersom en dylik förening kunde utföras på ett mer försiktigt sätt i framtiden. Tillsvidare var det lämpligast att fastställa den förordning som uppställts av Riksrådet, men i den form som den förordats av rådets minoritet och försedd med lämpliga kompletteringar.

Skolminister Vannovskij understödde upplösningen av armén och fastställandet av lagen. ”Förordningen hade man börjat bereda på initiativ av den i Herren hädansovna Kejsaren Alexander III som ofta hade berättat för honom, den tidigare krigsministern, om sina betänk-

26. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 171.

27. Borodkin, *Iz novejshej istorii Finljandii*, s. 89–91, Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 130–131.

28. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 171.

29. *Ibid.*, s. 172.

ligheter angående de finska trupperna.” Pjotr Semjonovitj (Vannovskij) menade att minoritetens åsikt var riktig, noterar Bobrikov.³⁰

I dagboken har Bobrikov ännu antecknat några av sina egna inlägg. Under riksrådets behandling av ärendet hade den ena av de två finländska representanterna i riksrådet, senator von Blom, påstått att Finland tacksamt skulle godkänna ett beslut enligt riksrådsmajoritetens åsikt. von Bloms åsikt var bifogat protokollet i form av en separat bilaga³¹. Bobrikov betvivlade riktigheten i påståendet, och redan under riksrådets möte hade både han och den andra finländska representanten, senatorn Bergbom, varit av avvikande åsikt. Vilket som helst beslut som fattades utan att beakta lantdagen skulle komma att väcka motstånd.

Därefter påminde Bobrikov om hur finnarna betedde sig under kriget 1854–1855, om deras opålitliga uppträdande på Bomarsund samt om deras nuvarande strävan efter närmare förbindelser med Sverige. Kejsaren sade sig själv ha kunnat läsa av (amiral) Arkas anteckningar om finnarna agerade under kriget.³²

Storfurst Michail Nikolajevitj ställde ännu en rad frågor till generalguvernören i anslutning till propagandans utveckling i Finland och orsakerna till dess spridning. Bobrikov gav en detaljerad och, enligt egen utsago, sanningsenlig beskrivning av hur gränslandet hade fjärat sig från centrum vilket bland annat berodde på de förvrängande framställningar som de tidigare ministerstatssekreterarna, alla svenskar, hade gjort och på det faktum att kraven framförts under tider som varit svåra för Ryssland då det inte har haft resurser att sätta in sig i finska ärenden. Därefter berättade generalguvernören hur lantdagsförordningen av år 1869, med sina 71 sidor och sin kejsarliga underskrift, kom till, och beskrev ”det lögnaktiga intrigerande som finländarna ägnat sig åt”.³³

Till slut befallde kejsaren Bobrikov att tillsammans med von Plehwe ställa upp ett utkast till förordningar baserat på det beslut

30. Ibid.

31. Se 'Särskildt utlåtande' i *Handlingar tillkomna i Ryska riksrådet vid den därstädes våren 1901 försiggångna behandlingen af den finska värnepliktsfrågan*, Stockholm: 1902, s. 194–195.

32. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 173.

33. Ibid., s. 174.

som fattats.³⁴ Efter att ha skakat hand med alla mötesdeltagarna avlägsnade sig kejsaren kl. 16.35.

Om konferensens förlopp finns det andra vittnesmål som citerats i tidigare forskning. Bland annat berättade von Plehwe för general Bogdanovitjs hustru att kejsaren, som fungerat som ordförande, hade ställt frågor och gjort sammandrag delvis ”*po-mefistofelski*” (diaboliskt).³⁵ Detta stämmer överens med dagboksanteckningarna, som visar att kejsaren från första början gjorde sin åsikt klar för deltagarna, som sedan hade att anpassa sina meningar efter den.

I sina memoarer berättar i sin tur finansministern greve Witte, som inte själv var närvarande vid konferensen, att inrikesministern Sipjagin sagt sig ha varit den ende som inte förespråkade den åsikt som företrädades av riksrådets minoritet. Själv var han (Sipjagin) bekymrad för att det skulle uppstå stark oro i gränslandet som hittills varit lugnt och lojalt, ifall man följde minoritetens åsikt. När han hade frågat vilken skada som kunde uppstå om kejsaren godkände majoritetens åsikt hade han fått höra att man inte kunde lita på de finska truppernas lojalitet. Som svar på detta hade han föreslagit att om kejsaren inte litade på den finska armén, vore det bästa att ignorera majoritetens och minoritetens åsikter och upplösa den finska armén och inte utskryva några finländare.³⁶ Detta förslag hade Sipjagin i själva verket framfört redan ett och ett halvt år tidigare i egenskap av inrikesminister, när krigsminister Kuropatkin bett kejsarliga myndigheter om utlåtanden med anledning av krigsministeriets förslag till ny värnpliktslag för Finland.³⁷

Det som inte nämns i Wittes dagbok, men som framgår av Bobrikovs dagbok, är att inrikesminister Sipjagin ännu efter konferensen den 9/22 juni 1901 gjorde ett sista försök att åstadkomma ett beslut som skulle vara mindre motbjudande för finländarna.

34. Här har Bobrikov lagt till en fotnot om att detta blev klart den 27 juni samt att kejsaren den 29 juni befallde att de åtta finska skarpskyttebataljonerna skulle upplösas. Se *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 174.

35. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 131–132.

36. Witte, *The Memoirs of Count Witte*, s. 261.

37. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 119–120. Att Sipjagin skulle ha upprepat sin åsikt vid konferensen har Bobrikov inte gjort någon anteckning om.

Avgörandet i värnpliktsfrågan föll knappt tre veckor senare och Bobrikovs dagbok ger närmare besked om de två audienser som generalguvernören lyckades utverka hos kejsaren. Bobrikovs anteckningar för de två audienserna finns i dagboken på sidorna 153–159 (audiensen den 27 juni/den 10 juli 1901) och 159–168 (audiensen den 29 juni/den 12 juli 1901).

BOBRIKOVS AUDIENS HOS KEJSAREN DEN
27 JUNI/10 JULI 1901

Sommaren 1901 hade Bobrikov fått tillstånd av kejsaren att hålla ledigt i tre månader. Trots att det var en lång tid avsåg Bobrikov ingalunda att avhända sig sina ämbetsuppgifter under semestern. Av korrespondensen med Borodkin framgår att handlingar regelbundet skickades till Bobrikov på godset Uljanovo i novgorodska guvernementet med kurir från Helsingfors.³⁸

Den 21 juni/4 juli 1901 meddelade Bobrikov generaladjutant Hesse om sin avsikt att inleda semestern och om att han tänkte besöka S:t Petersburg den 27 juni/10 juli. Bobrikov hörde sig för om kejsaren kunde tänkas vara intresserad av en rapport om den inspektionstur han gjort till S:t Michels, Kuopio och Viborgs län den 12 till den 20 juni/den 19 juni till den 3 juli 1901. Han förmodade att ett dylikt intresse kunde finnas med tanke på det rådande intresset för Finland.³⁹ Bobrikov avsåg antagligen behandlingen av värnpliktslagen som ännu var halvfärdig.

Dagboksanteckningarna visar att Bobrikov genom statssekreterare von Plewhe blivit upplyst om att ett nytt förslag, ett projekt B, upprättats. För Bobrikov var förslaget kanske oväntat; med säkerhet var det oönskat. Promemorian hade utarbetats av inrikesminister Sipjagin, enligt Bobrikovs antagande på finansminister Wittes uppmaning. I projekt B föreslogs att den finska armén skulle indras och ersättas med värvade trupper. Därmed kunde värnplikten för Finland avskaffas. Det förefaller vara fråga om den åsikt som Sipjagin redan

38. På liknande sätt hade Bobrikov hållit en tre månaders semester föregående år från juli till mitten av oktober, se *Finlands Allmänna Tidning* 2/7 1900 och 13/10 1900.

39. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 153.

framförde under konferensen den 9/22 juni 1901 som nu var satt till pappers. Det är inte känt om Bobrikov var medveten om Sipjagins plan redan den 21 juni/4 juli, när han kontaktade Hesse, men om så var fallet kan det nya förslaget ha varit åtminstone en delorsak till att generalguvernören var angelägen att få träffa kejsaren.

På sin förfrågan om en audiens fick Bobrikov ett positivt svar. Han avreste därför med tåg från S:t Petersburg till Peterhof den 27 juni/10 juli kl. 10 på morgonen och träffade i sommarpalatset i Alexandria den ryska ambassadören i Berlin, greve Osten-Sacken, som också hade infunnit sig för en audiens. Efter Osten-Sacken inkallades Bobrikov en aning försenat till kejsarens kabinett kl. 11.35.⁴⁰

Kejsaren bad Bobrikov redogöra för sin inspektionsresa, och Bobrikov menar i sina dagboksanteckningar att kejsaren varit speciellt intresserad av det finska folkets verkliga sinnesstämningar. Enligt egen bedömning gav Bobrikov ”en sanningsenlig bild av sakförhållandena” och han återgav sina ”korrekta intryck” av den lokala intelligentian samt av ”den välvilliga inställning till det ryska styret” som han sade sig ha mött hos folket under sin inspektionstur.⁴¹ Han redogjorde för innehållet i diskussionerna med de lokala länsstyrelserna samt avgav rapport om inspektionen av trupperna och om invigningen av lägerkyrkan i Villmanstrand.

Däremot kunde Bobrikov inte, menade han själv, dölja för kejsaren, som ju var överbefälhavare för trupperna i det ryska riket, att han upplevt en starkt ryskfientlig stämning hos de inspekterade bataljonerna. Därtill läste han för kejsaren upp innehållet i ett memorandum från kommandören i Viborg där denne hade påtalat opålitligheten hos den åttonde finländska bataljonen som var stationerad i Viborg.⁴²

40. Ibid., s. 154.

41. ”Я представил истинную картину и свои правдивыя впечатления какъ въ отношеніи мѣстной интеллигенціи, такъ и вообще благопріятномъ русской власти настроеніи повсюду меня приветствовавшихъ народныхъ массъ.”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 154.

42. ”Не счелъ я возможнымъ скрыть предъ Державнымъ Вождемъ всероссійской Арміи своихъ впечатленій о неблагопріятномъ къ русскимъ настроеніи осмотрѣнныхъ баталіоновъ и приэтомъ довелъ до Высочайшего Сведенія содержаніе записки Выборгскаго коменданта съ его заключеніемъ о неблагонадежности личнаго состава 8 Финскаго Выборгскаго баталіона.”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 155.

Uppenbarligen var Bobrikovs avsikt att ytterligare styrka kejsaren i hans grunduppfattning om att den finländska militären var opålitlig och farlig för Rysslands säkerhet. Bobrikov ville också göra gällande att det rådde ett motsatsförhållande mellan folket och de ledande kretsarna. Kejsaren visade intresse för Bobrikovs redogörelse, men några speciella kommentarer har Bobrikov inte antecknat.

Efter Bobrikovs presentation tog kejsaren fram ett kuvert som hade legat på ett annat bord. Kuvertet var försett med namnet på riksrådets sekreterare. Kejsaren frågade nu Bobrikov vilket av de två föreslagna manifestprojekten bättre svarade mot dennes åsikt ("*kotorij iz dvuh predstavlennih k podlisi Moemu proektor Manifesta v bolszej mere otvetsaet Vashim vozrashenijam*")?⁴³

Bobrikov skriver i dagboken att han redan kände till förslagets innehåll eftersom statssekreteraren von Plehwe, på Bobrikovs uttryckliga begäran, hade skickat honom kopior på förhand den 26 juni/9 juli, det vill säga föregående dag.

Bobrikov föreslog för kejsaren att de tillsammans skulle gå igenom utkastet.⁴⁴ I den första promemorian (projekt B) föreslogs, som ovan nämndes, att den allmänna värnplikten i Finland skulle upphävas och värnpliktsarmén ersättas med värvade trupper.⁴⁵ Bobrikov var totalt avvisande till denna tanke, som han ansåg strida emot Rysslands intressen. Bobrikov hävdade att värvningen inte kunde ske på ett tillförlitligt sätt. Förfarandet var behäftat med inneboende brister, och – framför allt – genom det föreslagna projektet skulle man i ett slag göra slut på det arbete som två kejsare, tre krigsministrar och riksrådet hade utfört, utan att denna värnplikt på nytt kunde tas i användning. Det var också uppenbart att lantdagen energiskt och öppet skulle motsätta sig detta.

43. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 155–156.

44. *Ibid.*, s. 156.

45. "Записку (проект) (составленную, надо полагать, Министромъ Внутреннихъ дѣлъ Синягинымъ, понастоящимъ Министра Финансовъ Витте) первую, съ предложениемъ отмѣны общеобязательной воинской повинности въ Финляндіи съ замѣною ея вербовкой, я призналъ совершенно несоответственной русскимъ интересамъ.", *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 156. Polvinen förmodar att Sipjagins ursprungliga utlåtande med anledning av krigsministeriets förslag hade formulerats i samförstånd med krigsministern, se Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 120.

I en fotnot nämner Bobrikov att han påminde kejsaren om den fräckhet som den urtima lantdagen 1899 visat och om hur viktigt det var med tanke på framtiden att hålla det kejsarliga manifestet från 3/15 februari 1899 i kraft i oförändrad form. Stadfästelsen av den nya värnpliktslagen skulle uttryckligen bli manifestets första tillämpning.⁴⁶

Kejsaren ansåg att Bobrikovs argument var vägande men han ville preliminärt inte överge projekt B som enligt majestätets ord förhindrade möjligheten att det i Finland skulle samlas en mot Ryssland fientlig reserv och milis.⁴⁷

Efter att ha hört Bobrikovs åsikt om att samma målsättning i varje fall skulle uppnås, oberoende av vilketdera projektet som förverkligades, övergick kejsaren till att gå igenom det andra projektet som hade uppgjorts av statssekreteraren. Det var uppenbarligen fråga om specialkommitténs beslut, som formulerats av von Plehwe. Bobrikov var allt annat än nöjd med ordalydelseerna där man inte hade beaktat hans tidigare förslag. Bobrikov gick därför noggrant igenom projektet, pekade på dess brister till form och detaljer, till exempel var det enligt Bobrikov inte lämpligt att använda ordet ”klok” i anslutning till den lag som publicerats av kejsare Alexander II år 1878 och som redan blivit upphävd, och det fanns inget samband mellan minskningen av kontingenten och dess föreslagna storlek under innevarande år. Över huvud taget var texten inte tillräckligt omsorgsfullt redigerad.⁴⁸

Man får anta att Bobrikov vid sidan av bristerna också betonade de förtjänster det andra projektet hade, eftersom hans envishet slutligen bar frukt. Efter att ha hört Bobrikovs förklaringar skrev kejsaren egenhändigt ”r” (det vill säga ”resjeno”, ”beslutat”) på det senare projektet och uppmanade Bobrikov ge bägge projekten till statssekreterare von Plehwe som skulle korrigera det senare enligt Bobrikovs ändringsförslag efter vilket endast denna version skulle undertecknas.⁴⁹

Kejsaren befallde Bobrikov att vara närvarande vid statssekreterarens nya föredragning av manifestet. ”Jag kunde inte dölja min

46. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 157.

47. ”возможность накопления вь Финляндии, намь нежелательнаго запаса и ополчения.”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 157.

48. *Ibid.*

49. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 158.

актом). После моего обращения, Государь император на восточной престоле Седьмическоу званю V и объявил мне Воскресенную волю передатъ оба престола Свѣтлому Свѣтлу съ повелѣніемъ слагати второй соизво мнѣ уклонити и затѣмъ представити Якоже стѣмъ престоламъ къ подписи, пришедъ Его Величество повелѣтъ и мнѣ присутствовати при новомъ посему декретѣ Государя Императора. Я не могъ скрыти радости по случаю такого истинно русскаго, мудраго и соотвѣтствующаго достоинства Всероссийскаго Самодержца рѣшенія.

Utdrag ur sidan 158 ur Bobrikovs dagbok för 27.6/10.6.1901 – kejsaren godkänner slutligt innehållet i värnpliktslagen.

glädje”, skriver Bobrikov, ”över ett så här äktryckt och klokt beslut, värdigt självhärskaren över det ryska riket”.⁵⁰

MANIFESTET UNDERTECKNAS DEN 29 JUNI/12 JULI 1901

Efter den 40 minuter långa audiensen den 27 juni/10 juli 1901 återvände den upprymde Bobrikov till S:t Petersburg där han träffade von Plehwe. Tillsammans utförde de med raska tag de korrigeringar och ändringar som krävdes, och när kejsaren fått besked om att arbetet var klart slog han genast fast följande föredragning, som inföll två dagar senare.⁵¹

50. ”Я не могъ скрыть радости по случаю такого истинно русскаго, мудраго и соотвѣтствующаго достоинства Всероссийскаго Самодержца рѣшенія”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 158.

51. Ibid.

Klockan 11 på morgonen fredagen den 29 juni/12 juli 1901 avreste därför Bobrikov tillsammans med statssekreterare von Plehwe med tåg från S:t Petersburg till Nya Peterhof. Efter ankomsten togs herrarna emot av kejsaren i slottet i Alexandria kl. 12.15. Föredragningen räckte en dryg timme.⁵²

När kejsaren hade fått höra av Bobrikov att manifestet hade fin-slipats så att det inte längre fanns några oklarheter kvar, bad han först von Plehwe läsa manifestet högt, så långsamt som möjligt ”*voemosbno medlennee*”. Sedan åhörde han Bobrikovs och föredragandens, det vill säga von Plehwes, muntliga förtydliganden. Därefter undertecknade kejsaren manifestet och daterade det 29/6 (12/7 1901), varvid han samtidigt hänvisade till denna dags stora betydelse för Ryssland. Därefter tog han lagutkastet, och påminde om dess speciella karaktär. Eftersom själva lagtexten innehöll ett tryckfel, som påtalades av von Plehwe, fastställdes lagen inte med orden ”må så ske” (*bit po semu*) som tillbörligt var, utan kejsaren befallde att det korrigerade exemplaret utan dröjsmål skulle föreläggas honom och han lovade att omedelbart därefter skicka lagen tillsammans med manifestet till vederbörande myndigheter.⁵³

Beslutet var inte enkelt för kejsaren. Efter att ha undertecknat manifestet berättade han för von Plehwe och Bobrikov att han studerat handlingarna långt och länge. Han hade till och med vakat på nätterna när han grubblade på frågan. Men till slut hade han blivit övertygad om att lagarna var ändamålsenliga i sin nuvarande form, med tanke på omständigheterna. I sin dagboksanteckning för samma dag, betecknar Nikolaj beslutet som ytterst viktigt och allvarligt och menar att det redan länge hade bekymrat honom.⁵⁴

von Plehwe yttrade sig i lugnande tongångar. Lagprojektet hade bara varit hos kejsaren från den 15 maj (28 maj), och hans far, kejsar Alexander III, hade till exempel fastslagit universitetsförordningen

52. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 159.

53. *Ibid.*, s. 160.

54. ”Государь заявилъ намъ, что долго изучалъ эти законодательные акты, даже ночи не спалъ ихъ обдумывая, но, наконецъ, убѣдился въ ихъ соответствѣнности, въ настоящей редакціи, выяснившимся условіямъ обстановки.”, *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N. I.*, s. 160; Nikolaj II:s dagbok för 29/6 1901, citerad av Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 132.

först efter att ha haft hand om handlingarna i tre månader. När von Plehwe nu fick ta emot manifestet som var försett med kejsaren underskrift, försäkrade han kejsaren att lagen var en handling av den djupaste vishet från Hans Höghets sida och att den tjänade riksstressena. Han tillade: ”Också om det första projektet (projekt B) var otillfredsställande, så var det i varje fall uppgjort under medverkan av kejsarens trogna undersåte, inrikesministern” (det vill säga Sipjagin). För att ytterligare styrka kejsaren i hans beslut hävdade von Plehwe att Finland bevisligen inte kunde befrias från den allmänna värnplikten och att landet inte kunde fortsätta sin nuvarande ryskfientliga politiska linje. ”Dess envishet måste brytas genom strängt genomförande av de åtgärder som beslutats för landet.”⁵⁵

Bobrikov var helt enig med von Plehwe och tillade att när man inom ”gränsmarken”⁵⁶ utövade en strikt administration var det helt nödvändigt att upprätthålla en ”kontinuerligt orubblig stränghet”. Han nämnde sin egen beredskap att utan att spara på krafterna förverkliga kejsarens planer till vilket pris som helst och oberoende av allt det förtal om honom som finländarna spred bland det lättrogna folket och till och med i utländska tidningar. Kejsaren uttryckte sin tillfredsställelse över den lugna stämningen hos det finska folket och sade sig inte fästa någon vikt vid belackarnas bedömning av Bobrikovs verksamhet. Han hänvisade också till finnarnas otacksamhet och till tidigare misstag i det ryska styret av landet.⁵⁷

von Plehwe tog tillfället i akt och talade om det för finnarna typiska intrigerandet som visat sig i samband med värnpliktsfrågan genom att man spred uppenbart falska rykten. Som ett exempel nämnde han greve Armfelts och förre senatoren Tudeers förhållande till saken: de sade sig har förstått på hovministern, baron Friedrichs, att manifestprojektet för en upplösning av den finska militären redan var godkänt av kejsaren och återbördat till riksrådet. Kejsaren blev häpen över en sådan uppenbar lögnaktighet, och därefter ägnade han, Bobrikov och von Plehwe en del tid åt att skärskåda den tidigare vice ordförande

55. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 161.

56. Bobrikov hänvisade ofta till Finland som en del av Rysslands gränsmarker, dvs. som en gränsprovins.

57. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 162.

för senatens ekonomiavdelning, Sten Carl Tudeers, påstådda tillkortakommanden och hans fåfänga.⁵⁸

Diskussionen om Tudeer, som upptar en del utrymme i anteckningarna, ger ett märkligt intryck. Med tanke på det speciella tillfället kan man fråga sig varför herrarna ägnade sig åt att kommentera en enskild person som inte längre ens hade någon högre officiell position. Antagligen gav skvallrandet en möjlighet att lätta på stämningen efter det betydelsefulla beslutet. Det var lättare att leda in samtalet på de svekfulla och opålitliga talesmännen för kejsarens trogna finska folk än att närmare diskutera följderna av slopandet av den finska militären.

Men audiensen var inte riktigt slut i och med att manifestet var undertecknat, lagtexten tillrättalagd och Tudeers göranden och låtanden och karaktär stötta och blötta. Beslutet måste firas. Bobrikov föreslog för kejsaren att man skulle uppmärksamma den viktiga dagen med en god handling till Peter den stores ära. Hans förslag var att en militärkyrka skulle uppföras i Viborg på det ställe där Peter den store hade knäfallit till bön den 14 juni 1710 efter erövringen av Viborgs slott och att denna kyrka skulle invigas nio år senare vid 200-årsjubileet av händelsen.

Kejsaren godkände tanken och önskade lycka till med förverkligandet av projektet. Han donerade 5 000 rubel av sina personliga medel, vilket Bobrikov därefter, enligt sina anteckningar, med kejsarens tillstånd telegrafiskt meddelade Viborgs kommandant "till slottstruppernas och Viborgs ortodoxa befolknings stora glädje".⁵⁹

Till slut, skriver Bobrikov i dagboken, behagade Hans Höghet uttrycka sitt önskemål om att få en sanningsenlig Finlands historia, "med början från den tid när Peter den store erövrade en del av landet och fram till nutiden".⁶⁰ Bobrikov bad om kejsarens förtroende i en så här viktig fråga och med nådigt tillstånd bad Bobrikov att general Borodkin måtte kommenderas till hans förfogande, uttryckligen för att samla och bearbeta arkivmaterial som behövdes för en dylik

58. Ibid., s. 162–163.

59. Ibid., s. 165; Borodkin, *Iz novejshej istorii Finljandii*, s. 92.

60. "со времени покорения ея части Петромъ I и до настоящихъ дней", *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 166; Borodkin, *Iz novejshej istorii Finljandii*, s. 92.

historia. Bobrikov kände generalen väl och sade sig vara övertygad om att det arbete som stod framför Borodkin med Finlands historia inte skulle komma att visa sig ett uns mindre fruktbart än det arbete med värnplikten som han nu slutfört.⁶¹

von Plehwe föreslog för uppdraget en för honom välbekant professor vid universitet i Moskva. Enligt en not i Bobrikovs dagbok var det fråga om professor Vasilij Osipovitj Kljutjevskij (1841–1911). Kljutjevskij är känd bland annat för sitt fyrdelade verk *Kurs russkoj istorii* (Kurs i rysk historia) som utkom åren 1904–1910 och som också utgavs i finsk översättning. Ordföranden för den Heliga Synoden, överprokuratorn Pobedonostsev, var en entusiastisk beundrare av Kljutjevskij och ett av hans största nöjen under de sista åren av livet var att läsa Kljutjevskijs verk.⁶²

Men Bobrikov var inte intresserad av Kljutjevskijs tjänster utan hänvisade till att man kanske senare skulle bli tvungen att grunda en expertkommission för ärendet. Han hävdade att det i det här skedet räckte att endast Borodkin ställdes till hans förfogande. Kejsaren godkände förslaget och beordrade von Plehwe att bringa det till utförande i stadgad ordning.⁶³

Även om Bobrikov tillskriver kejsaren förslaget att ett historiskt verk skulle skrivas, verkar det uppenbart att frågan på förhand diskuterats av honom och von Plehwe. Båda hade ju varsin färdigt uttänkt och eventuellt vidtalad kandidat för uppdraget. Professor Kljutjevskij var mer kvalificerad rent vetenskapligt; de facto var han en av sin tids främsta ryska historiker vid sidan av Sergej Solovjov, medan det huvudsakliga argumentet för Borodkin var dennes erkänt stora arbetskapacitet som bidragit till genomförandet av värnpliktsreformen. Bobrikovs argumentering för Borodkin byggde också på tanken att det i första hand skulle vara fråga om materialinsamling, inte direkt historieskrivning – detta antagligen med tanke på att Borodkin trots sina studier i finländsk historia inte var att beteckna som en yrkeshistoriker.

Det ligger nära till hands att anta att det var fråga om att etablera en klarare ställning för vännen och medarbetaren Michail Borodkin som

61. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 167.

62. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 167; Robert F. Byrnes, *Pobedonostsev, His Life and Thought*, Bloomington: Indiana University Press 1968, s. 317, 368.

63. *Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I.*, s. 168.

hade ett ryskt sinnelag och ett brinnande intresse för historia. Utan tvekan ville Bobrikov också belöna den person som gjort mycket för att utarbeta värnpliktslagen.⁶⁴ Samtidigt lades grunden för Borodkins stora arbete om Finlands historia, *Istorija Finljandii*, som utkom åren 1908–1915. I sex delar och på cirka 3 000 sidor täcker verket Finlands historia från tiden för Peter den store fram till Alexander II.

DEN NYA VÄRNPLIKTSLAGEN BLIR KORTVARIG

Värnpliktslagen av den 29 juni/12 juli 1901 (*Förordning angående värnplikten i Storfurstendömet Finland allerhögst stadfäst den 29 juni g. st. 1901*), kom att få långtgående konsekvenser för förhållandet mellan Finland och Ryssland under de återstående åren av Bobrikovs tid som generalguvernör.

Värnpliktsmanifestet publicerades i *Pravitelstvennyj vestnik* (Regeringsbudbäraren) och andra petersburgska tidningar en dryg vecka senare, den 7/20 juli 1901, och manifestet och lagen återgavs i översättning av bland annat *Hufvudstadsbladet* i flera delar från och med den 21 juli 1901.⁶⁵

I manifestet påpekades bland annat att bristerna i lagen om allmän personlig värnplikt av den 6/18 december 1878 för det finländska området hade blivit uppenbara efter tio års tillämpning, och att bestämmelserna angående värnplikten därför underkastats revision i syfte att bringa dem i överensstämmelse med bestämmelserna för

64. I ett brev från hösten 1900 förklarar Bobrikov sig vara redo att diskutera med krigsministern vid första lämpliga tillfälle en ställning för Borodkin (N.I. Bobrikov till M.M. Borodkin, 24/10 1900, Sovj. mikrof. rulle 219). När Borodkin kommanderades till Petersburg från Warszawa överfördes han 1895 till det petersburgska militärdistriktet som krigsdomare. Hur mycket han hann syssla med militärjuridik under de sista åren av 1890-talet framgår inte av hans militära förtjänstförteckning, men man kan anta att en stor del av tjänstetiden gick åt till värnpliktslagen och dess bearbetning. När Bobrikov hade tillträtt som generalguvernör skrev han i oktober 1898 till Borodkin och meddelade att han skulle diskutera Borodkins ställning med krigsministern så snart denne hade återvänt till Petersburg (N.I. Bobrikov till M.M. Borodkin, 4/10 1898, Sovj. mikrof. rulle 219). Efter att Borodkin hade tackat nej till tjänstgöring i Finland vid upprepade förfrågningar ville Bobrikov antagligen i stället ordna för honom ett uppdrag i Petersburg där han kunde bistå Bobrikov vid utformandet av politiken i Finland.

65. *Hufvudstadsbladet* 21/7 1901.

hela riket. I manifestet påpekade kejsaren att ”tills vidare, intill vår särskilda befallning, rekryterna endast räknas till de truppafdelningar, hvilka företrädesvis kompletteras med finländare”, och dessutom att antalet personer som inkallas skulle minska. Denna sistnämnda åtgärd, ”som framkallar en upplösning af några finska truppafdelningar” ansåg kejsaren vara ”ett ytterligare bevis för vår afsigt att tils vidare icke öka militärpliktens börda för Finlands befolkning.”⁶⁶

Kejsarens manifest verkställdes snabbt; det promulgerades av senaten den 1 augusti 1901, och Bobrikov skötte om de praktiska åtgärder som behövdes för verkställandet av manifestet med den erfarna militäradministratörens effektiva rutin, skriver Polvinen. På åtta månader upplöstes skarpskyttebataljonerna och kasernerna togs över av den ryska armén. Befälet över de återstående truppförbanden övergick på krigsministeriet. Polvinen citerar också Borodkin som full av beundran konstaterade: ”Ett dylikt arbete kunde uträttas bara av N. I. Bobrikov, som fullständigt behärskade den militära förvaltningstekniken. I sådana sammanhang var han en Rubenstein.”⁶⁷

Också de två truppenheter som ursprungligen skulle bevaras, nämligen Dragonregementet i Villmanstrand och Finska gardet i Helsingfors, upplöstes, den förstnämnda redan efter några månader. I samband med en inspektion hösten 1901 klandrade Bobrikov offentligt regementet för dålig inre ordning. Resultatet var att kommandanten Theodor Schauman såg sig tvungen att lämna in sin avskedsansökan och i solidaritet med sin chef sade resten av officerskåren upp sig. Kejsaren upplöste hela regementet i början av december 1901 på Bobrikovs initiativ, och kasernerna övertogs av ryska kavallerister.⁶⁸

För Bobrikov var kejsarens beslut en betydande framgång. Som Polvinen påpekar hade en indragning av den finska armén varit ett slags långtidsmålsättning för kretsen kring krigsministern, general Kuropatkin, och nu hade detta mål uppnåtts på en gång.⁶⁹

66. Ibid.

67. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 134.

68. *Generalguvernör Bobrikoffs berättelse öfver Finlands förvaltning från sept. 1898 till sept. 1902*, Stockholm: Aktiebolaget Varias boktryckeri 1905, s. 134–135; Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 135.

69. Polvinen, *Riket och gränsmarken*, s. 133.

Manifestets eufemistiska ord om upplösningen av ”några finska truppafdelningar” som ett bevis på att någon ökning av den militära bördan inte skulle ske, hade ingen lugnande verkan. Lagen ledde till omfattande uppståsstrejker och en ny massadress som samlade 473 468 namn, vilket var bara cirka 50 000 färre än den stora adressen efter februarimanifestet 1899. Men varken adressen eller senatens underdåniga hemställan till kejsaren efter promulgeringen gav något som helst resultat. Beslutet var fattat och stod fast.⁷⁰

Senatens belägenhet var bekymmersam. Man var i kläm mellan den inhemska oppositionen och de ryska myndigheterna. En kväll i mitten av november 1902 beklagade sig senatens vice ordförande, jägmästare Constantin Linder, för Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen över att den ryska regeringens agerande saknade konsekvens; det var ett vacklande hit och dit, utan fastställd plan och system, speciellt i militärfrågorna:

Senast kommer en nyutnämnd ung krigsminister, som dittills ej administrerat annat än armé-korpsar och vilda horder i mellersta Asien och föreslår åtgärder som kullkasta hela Finlands samhällsordning. Utan att närmare taga reda på förhållandena, låter han en halfgalen fanatisk finnofob Borotkin, hvars syster sitter på därhuset, framställa omöjliga planer, och så är oredan färdig.⁷¹

De finländska ledarna var inte mycket bättre, menade Linder. De ”förlora lugnet och tappa hufvudet, och så är anarki och dess följder i full gång”. Och ”i denna kaos och anarki skall Senaten söka medla och rädda hvad möjligt af landets autonomi och själfstyrelse”.⁷² De följande åren avtog uppståsstrejkerna, men i övrigt ökade spänningen i samhället bland annat på grund av Bobrikovs agerande och de fortsatta förryskningsåtgärderna.

70. Einar W. Juva, ”Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset”, Päiviö Tommila (toim.), *Venäläinen sortokausi Suomessa*, Historian aitta XIV, Helsinki: WSOY 1960, s. 65; Tuomo Polvinen, ”Bobrikov, Nikolaj”, *Bibliografiskt lexikon för Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2010, s. 107.

71. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinens dagbok Joulukuu 1902 – Mikrofilm YK-1543.

72. Ibid.

Den nya värnpliktslagen var i kraft endast i drygt tre år. Den 16/29 mars 1905 utfärdade kejsaren ett manifest där han meddelade att tillämpningen av värnpliktslagen tills vidare inställdes. Detta var ett led i strävan att stilla den oro som hade uppstått i Ryssland efter motgångarna i kriget mot Japan. Uppbåden upphörde samtidigt, men Gardesbataljonens mönsterrullor fylldes ännu våren 1905 av frivilliga. Slutligen upplöstes Gardesbataljonen i augusti 1905, medan värnpliktslagen upphävdes några månader senare i och med novembermanifestet av den 22 oktober/5 november 1905.⁷³

Meningen var att en penningersättning i stället skulle erläggas för att täcka kostnaderna för de ryska trupper som placerades i Finland. En dylik ”vakansavgift” på 10 miljoner mark per år för åren 1905–1907 betalades till den ryska riksskattkammaren ur finska allmänna medel endast en gång, nämligen i augusti 1905. Redan följande år ansåg lantdagen att man kunde inställa betalningen.⁷⁴

Så mycket hade omständigheterna förändrats i och med novembermanifestet 1905, att senaten ansökte om att förberedelser skulle vidtas för att organisera ett nytt finskt militärväsen. Man föreslog att till exempel Gardesbataljonen som tidigare samma år upplöstes skulle samlas igen, medan manskapet ännu var tillgängligt och kunde bilda kadern för en ny finsk armé. Men trots att den ryska regeringen var svag vid tidpunkten ansåg den sig ändå kunna avslå anhållan med hänvisning till att den stod i strid med krigsmaktens enhetlighet inom riket.⁷⁵ Nya tillfällen gavs inte, och därigenom förblev Finland utan egen militär under de återstående åren av det ryska styret.

REFLEXIONER

Värnpliktslagens behandling efter riksrådets beslut den 15/28 maj 1901 är i stora drag redan känd bland annat genom Borodkins och Polvinens verk. Den nya information som dagboken bidrar med gäller närmast audiensen av den 27 juni/10 juli 1901 som Borodkin inte nämner och som inte heller förekommer i Polvinens material.

73. Pentti Luntinen, *Sotilasmiljoonat*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1984, s. 46; Torsten Ekman, *Finska Gardet 1812–1905*, Helsingfors: Schildts 2006, s. 416–421.

74. Pentti Luntinen, *Sotilasmiljoonat*, s. 41.

75. *Ibid.*, s. 45–46.

Audiensen var, som framgår av det föregående, av central betydelse för utformningen av kejsarens beslut. Dagbokens anteckningar antyder att kejsaren vacklade mellan Sipjagins ”projekt B” och minoritetens modifierade åsikt från specialkonferensen 9/22/6 1901. Det är inte omöjligt att projekt B var uppställt på uppmaning av Witte, som Bobrikov misstänkte, och att projekt B därför representerade ett sista försök att ännu rädda det alternativ som riksrådets majoritet hade förespråkats. Genom att helt avskaffa värnplikten, och i stället ersätta armén med värvade trupper, skulle inte finnarna behövt tjänstgöra i ryska enheter, och därmed hade man nått ett slags kompromiss med de finländska önskemålen.

Projekt B var farligt ur Bobrikovs synvinkel. Visserligen ville Bobrikov och de nationalistiskt sinnade bli av med den finska värnpliktsarmén och lagen av 1878, på grund av att den ansågs vara en symbol för separatismen. Men det räckte inte med att lagen upphävdes, man ville också med den nya lagen stärka banden mellan Finland, det vill säga ”gränsmarken”, och riket genom att utvidga den ryska arméns befogenheter i förhållande till Finland och genom att göra det klart för finnarna att deras fädernesland var Ryssland, inte Finland.

Att verkställa indragningen utan att införa värnpliktslagen hade inneburit att man enbart uppnått de militära målen som byggde på att garantera att Finska vikens norra kust var tryggt i ryska händer i fall av ett krig med Tyskland. Men tilläggsnyttan med att rikta ett politiskt dräpslag mot separatismen hade uteblivit.⁷⁶

76. I *Novoje Vremja*, som i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kraftigt talat för ett avskaffande av Finlands särställning, infördes den 30 juli 1901, strax efter avlåtandet av värnpliktsmanifestet och värnpliktslagen, en krass karakteristik av lagens innebörd i form av N:o XV av pseudonymen ”S.K.”:s ”Finländska notiser”. Han skrev bland annat följande, enligt *Fredrikshamn's Tidnings* referat och översättning:

”[denna] lag kommer att vara af ofantlig betydelse, emedan den utgör det mest betydande och afgörande steget ifråga om Finlands statliga förening med Ryssland [...]. --- Den gör slut på myten om ett särskildt finskt fädernesland, en särskild finsk tron och ett särskildt finskt undersåtskap; den öppnar för ryssar tillträde till de finska trupperna och bryter ned den kinesiska mur, som hittills skilt den finska armén från de ryska trupperna, ty genom den nya förordningen afskaffas den finska armén och hädanefter kvarblifva inom rikets armé endast trupper, som kompletteras företrädesvis med finska infödingar.”
Fredrikshamn's Tidning 3/8 1901.

Nu gick det ju inte så som Sipjagin och Witte föreslog, utan Bobrikov lyckades övertala kejsaren att godkänna det alternativ som minoriteten förespråkade, modifierat så att det inbegrep en upplösning av militären. Kanske var det avgörande för kejsarens beslut att, såsom Bobrikov påpekade, ett godkännande av projekt B hade inneburit att det arbete som utförts av två kejsare, inbegripet hans vördade far, Alexander III, tre krigsministrar och riksrådet till syvende och sist hade varit förgäves.

Kejsaren Nikolaj II har betraktats som svag och obeslutsam. Att regenten inte lät *en* enda stark och kraftfull politik dominera utan balanserade den med en maktfördelning som tog fasta på inrikespolitiska aspekter kan i och för sig ha varit fråga om en vis politik, menar professor Matti Klinge.⁷⁷ Denna karakteristik passar bra in på kejsarens sits i värnpliktsfrågan vid Bobrikovs audiens den 27 juni/10 juli 1901. Han hade att ta ställning till två konkurrerande förslag som han kunde balansera mot varandra – det var Sipjagin och Witte mot Kuropatkin och Bobrikov, precis som i riksrådet. Med tanke på den utgång införandet av värnpliktslagen fick, kan man konstatera att projekt B hade erbjudit ett mera smärtfritt alternativ för finländarna, trots att det knappast heller skulle ha väckt någon förståelse i Finland. Men den kraftiga – och för Bobrikov själv ödesdigra – tillspetsning av konflikten mellan riket och gränsmarken, som värnpliktslagen medförde, hade i varje fall på kort sikt kunnat undvikas.

Bildkällor

s. 303, 312 Dnevnikovie zapisi Bobrikova N.I., V.K. von Plehwes samling, Rossijskaja natsionalnaja biblioteka (Ryska nationalbiblioteket), S:t Petersburg

77. Matti Klinge, "Nikolaj II", *Biografiskt lexikon för Finland. Ryska tiden*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009, s. 638.